

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Lek, lärande och utveckling

– Underlag till representation av barnperspektivet i stadsbyggandet

Niki Lindgren

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitekturprogrammet
Alnarp 2018

Lek, lärande och utveckling – underlag till representation av barnperspektivet i stadsbyggandet

Play, learning and development – basis for the representation of the child perspective in an urban context

Niki Lindgren

Handledare: Helena Mellqvist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Mats Gyllin, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Omslagsbild: Förskolegård med högt lekvärde - digital illustration
Niki Lindgren 2018-04-24

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: barnperspektiv, Lekvärdesfaktor, friyta, förskola, förskolegård, barn, planering

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Denna uppsats är en del av landskapsarkitekturprogrammet på SLU, Alnarp. Valet av ämne grundar sig i flera års tidigare erfarenhet av att jobba med barn, både som förskollärarvikarie och au pair. Det har varit enormt givande och inspirerande att bredda min kunskap om barn och deras utemiljöer genom detta kandidatarbete. Tack vare den här uppsatsen har jag fått en ökad förståelse för barns utveckling i förhållande till sin lek.

Jag vill rikta tack till min handledare Helena Mellqvist som varit ett fantastiskt stöd och puttad mig i rätt riktning när jag har stått förvirrad vid olika vägskal. Jag vill också tacka alla kompisar som alltid finns där och fungerar som mitt eviga stöd.

Malmö maj 2018

A handwritten signature in cursive script, reading 'Niki Lindgren'.

Niki Lindgren

Sammandrag

Idag finns det flera lagar, styrdokument och riktlinjer kring barn och deras fysiska miljö. Detta kandidatarbete syftar till att bidra med en ökad förståelse kring uppkomsten av dessa och varför de är nödvändiga. Uppsatsen är skriven ur ett barnperspektiv och ämnar fungera som en röst utåt och synliggöra deras plats i staden. För att förstå dagens förutsättningar krävs förståelse för historiska skeden och beslut som lett fram till den syn vi har på barn idag.

Genom en litteraturstudie läggs den teoretiska grunden som utreder begreppet barndom samt barnets historiska positionering i samhället. De senaste tiotal åren har avgörande forskning gjorts på dessa ämnen och lett fram till aktuella teorier, begrepp och tankar som idag präglar barnperspektivet. Även fenomenet barn och lek utreds och visar sig vara starkt sammankopplad med barns utveckling. I uppsatsens andra del undersöks Malmö stads egna planeringsverktyg Lekvärdesfaktor, både till dess innehåll men också som verktyg. Lekvärdesfaktorn är ett försök att säkerställa kvalitativa och utvecklande utomhusmiljöer för barn genom att översätta kvalitativa upplevelser till mätbara riktlinjer. Att säkerställa barnperspektivet på detta sätt har gett Malmö ett gott rykte på den nationella arenan och det har inspirerat andra kommuner att arbeta på liknande sätt.

Resultatet av de båda delarna diskuteras sedan i uppsatsens avslutande del. Det framgår tydligt att de lagar och styrdokument som används idag härstammar från den senare delen av 1900-talet. Det visar sig även finnas en koppling mellan forskning och planeringsverktyget Lekvärdesfaktor. Ett antal utvecklingspotentialer för Lekvärdesfaktorn målas upp och kopplas bland annat till bristande insikt i den pedagogiska verksamheten samt svårigheter att kombinera vissa krav med ett förtätningsideal. Men det viktigaste av allt att ta med sig av uppsatsen är att barn är beroende av vuxna för överlevnaden av barnperspektivet.

Abstract

Today there are several laws and guidelines regarding children and their physical environment. The purpose of this bachelor thesis is to contribute to an increased understanding of why these exist and why they are of great importance. Another key thing to remember is that this paper is written from a child perspective and aims to represent their voice and recognize their needs and physical space in the city. In order to understand how we perceive children today, it is necessary to understand the historical aspects and decisions that have been made.

By studying literature, a theoretical foundation is laid out to explain the concept of childhood and the child's historical positioning in society. In the last decades, crucial research has been made on these topics and has led to current theories, methods and thoughts that characterize the child perspective today. Furthermore, the thesis investigates the phenomenon children and play, which proves to have a strong connection to the physical, psychological and social development of the child. The second part of the thesis identifies and analyses the municipality of Malmö's own planning tool Lekvärdesfaktor. More specifically, the planning tool is an attempt to grant the existence of good outdoor spaces for children by translating qualitative values into measurable guidelines. Malmö's way of working with the child perspective in the planning process has given them a good reputation which has inspired other municipalities in Sweden to work in a similar way.

The result of the two parts is later discussed in the final pages of the thesis. It is explained that the laws and guidelines used today derive from the latter part of the 20th century. Moreover, there is a link tightly tying research and the planning tool Lekvärdesfaktorn together. However, a number of problems regarding the planning tool are identified. As a result of that, the paper states a couple of possible changes to Lekvärdesfaktorn in an attempt to improve the quality of the planning tool. The identified problems are linked to planners and architects lack of insight in the world of the preschool. Additionally, this paper also highlights the possible difficulties in combining the child perspective with building dense cities. Above all, the most important thing to remember from this paper is that children are dependent on adults in order for the child perspective to survive.

Innehållsförteckning

Bakgrund	7
Mål och syfte.....	8
Frågeställningar.....	8
Avgränsningar.....	8
Material och metod.....	8
Litteraturstudie	8
Studentmedarbetare på Malmö Stad	9
Workshop.....	9
Barndomen genom historien.....	10
Samhällsinstitutioner som fostrare	10
Barnet och staden	11
Lagstiftning och styrande dokument	12
Lära genom att leka	13
Lek i förhållande till utrymme	13
Lek i förhållande till formgivning.....	14
Minskad rörelsefrihet.....	14
Planeringsmässiga svårigheter	15
Markrelaterade konsekvenser	16
Malmö stads Lekvärdesfaktor	16
Bakgrund till Lekvärdesfaktorn.....	16
Innehåll	17
Användning i Malmö stad	17
Workshop om förskolans utemiljö	18
Resultat av workshop.....	18
Hur ser en bra förskolegård ut?	18
Vad definieras som bra kvalitet på en förskolegård?	19
Hur påverkar tillgänglighetskravet förskolegården?	19
Hur upplevs de sju olika kvalitetsaspekterna i Lekvärdesfaktorn?	20
Diskussion och avslutande reflektion	22
Avgörande händelser	22
Den livsviktiga leken	22
Barnperspektiv i lagens namn	23
Framtidsutsikter	23
Lekvärdesfaktorn	24
Verktygets utvecklingspotentialer.....	24
Lekvärdesfaktorn kopplad till forskning	26
Avslutande reflektion.....	26
Referenslista	27
Publicerade källor	27
Opublicerade källor	29
Bilaga	30

Bakgrund

Många kommuner i Sverige har idag som ambition att bygga täta och funktionsblandade städer (Boverket, 2015a). Flera intressen konkurrerar i denna kontext om stadens mark och påverkar hur invånarnas liv formas, inte minst barnens. Konsekvenserna av det rådande stadsbyggnadsidealet har redan visat sig ha en negativ inverkan på stadens barn, bland annat genom minskad rörelsefrihet och krympande lekarealer (Faskunger, 2008). Allt för små arealer kan ge upphov till understimulerad lek (Boverket, 2015b). En ökad medvetenhet om vikten av att planera med barnens bästa för ögonen har möjlighet att motverka denna negativa trend. Det är därför viktigt att barnperspektivet är representerat vid planering av barns utemiljöer. Barn är nämligen beroende av andra som kan föra deras talan och representera deras rätt till trygga och stimulerande lekmiljöer (Boverket, 2015a). Två av de mest symboliska platserna i staden avsedd för lek och som är speciellt kodade för barn är lekplatser och förskolan med tillhörande förskolegård. Idag spenderar en övervägande majoritet av alla barn sina första år i förskolan och den genomsnittliga vistelsetiden är 30 timmar per vecka (Faskunger, 2007). Detta innebär således att denna miljö spelar en oerhört viktig roll och bidrar till barns lek och lärande.

En allt vanligare problematik inom förskolan är växande barngrupper och brist på personal med rätt kompetens. I många fall upplever dessutom personalen att det är allt för tidskrävande och riskfyllt att åka på utflykt till naturen (Björklid, 2005). Det är därför grundläggande faktorer som den fysiska utemiljön i direkt anslutning till förskolan är så otroligt viktig. Den ska ligga till stöd för verksamheten och bidra till barns fria lek och fysiska aktivitet. De förskolegårdar som på ett tydligt sätt kompletterar och underlättar för pedagogerna att på ett framgångsrikt sätt nå de mål och riktlinjer som finns skapar en sömlös gräns mellan lek och lärande (Skolverket, 2016b). Jag har själv arbetat som förskollärarvikarie och sett verksamheten på nära håll. På varje förskola har utevistelsen varit en självklar del av dagen och under dessa stunder hände det alltid något med leken. Förskolegården tycktes rymma oändliga möjligheter för lek på barnens premisser.

Mål och syfte

Mitt mål är att kartlägga historiska skeden som har lett fram till de metoder vi använder oss av i dagens samhälle för att planera platser för barn i stadsmiljö. Jag vill också undersöka hur dessa platser påverkar barns utveckling.

Syftet med uppsatsen är att bidra med en ökad förståelse för de platser som är speciellt kodade för barn. Eftersom barn inte själva kan föra sin talan vid planeringsprocesser vill jag bidra med underlag och vara en röst utåt för att stärka och synliggöra deras plats i staden.

Frågeställningar

- Vilka historiska skeden ligger till grund för samtida planeringsverktyg som ska säkerställa kvalitativa utemiljöer för barn?
- Hur fungerar Malmö stads planeringsverktyg Lekvärdesfaktor?

Avgränsningar

I litteratur går det att finna både begreppet barnperspektiv samt barns perspektiv. De olika begreppen syftar på vem som formulerar perspektivet, antingen är det någon som företräder barnen eller så uttrycker sig barnet självt (Madsen, 2015). Denna uppsats ämnar beröra och undersöka ur ett barnperspektiv, det vill säga att uppsatsen har barnet som utgångspunkt och försöker tolka materialet utifrån "barnets ögon".

I dagens samhälle räknas alla människor upp till 18 år som barn (UNICEF, 1990). Det stora åldersspannet innebär en stor variation av förutsättningar och behov för varje åldersgrupp. Denna uppsats fokuserar främst på barn i förskoleåldern och den utemiljö som är tillskrivna dem.

Material och metod

Arbetet redovisas som en akademisk uppsats baserad på litteraturstudier, ett forskningsseminarium vid SLU samt erfarenheter och material från mitt arbete på *Enheten för lokalplanering* under Förskoleförvaltningen vid Malmö stad.

Litteraturstudie

Materialet som använts till grund för detta arbete har jag tillgodosett mig främst genom litteraturstudier. Informationen har hämtats från statliga publikationer, böcker och andra skriftliga källor med hög trovärdighet. Jag har även sökt efter information i andra uppsatser som behandlar liknande ämnen som denna uppsats och därigenom också kunnat tillskansa mig relevanta källor genom deras källförteckningar. Även doktorsavhandlingar och vetenskapliga artiklar har legat till grund för uppsatsens innehåll. Min handledare Helena Mellqvist har också hjälpt mig navigera mot lämpliga källor.

Studentmedarbetare på Malmö Stad

I egenskap av landskapsarkitekturstudent blev jag i mars 2018 anställd som studentmedarbetare på Malmö stad. Jag har således jobbat och skrivit denna kandidatuppsats parallellt. Min arbetsuppgift är att utvärdera planeringsverktyget Lekvärdesfaktor. Anställningen spänner sig fram till början av juni och arbetet är beräknat ta ungefär 90 timmar. Den avdelning jag arbetar på heter *Enheten för lokalplanering* där jag arbetar tillsammans med 11 strateger och projektsamordnare. Deras perspektiv och erfarenhet av den kommunala verksamheten har varit betydande och av stor vikt för både mitt arbete och min uppsats. Det har bidragit till en fördjupad förståelse för olika planerings- och beslutsprocesser. Mitt bidrag till arbetet med Malmö stads utemiljöer vid förskolor koncentreras enbart till projektet att utvärdera planeringsverktyget Lekvärdesfaktor. Då jag är anställd för endast detta specifika projekt och under en begränsad tid betyder det att många andra beslut kring Malmös förskolor och deras utemiljö tas parallellt. Slutprodukten för utvärderingsarbetet kommer att redovisas som en rapport sammanställd av mig och dokumentet kommer verka vägledande inför ett fortsatt framtida arbete gällande Lekvärdesfaktorn som planeringsverktyg. För att kunna utföra mitt arbete har jag läst in mig på kommunala dokument, fått information muntligen samt närvarat under en workshop som arrangerades av en strateg på min enhet. Därmed är de delar av uppsatsen som berör Malmö stads Lekvärdesfaktor även baserad på samma information och källor.

Workshop

I arbetet med att utvärdera Lekvärdesfaktorn arrangerades en workshop för en utvald fokusgrupp med temat "Utemiljö" i en av Förskoleförvaltningens lokaler i centrala Malmö. Workshopen pågick mellan 10:00-12:00 på förmiddagen den 19 april 2018. Under workshopen närvarade totalt 25 personer som alla är yrkesverksamma inom kommungränsen. De deltagande var förskolechefer, pedagoger, fackliga representanter, en utbildningschef, lokalsamordnare, projektsamordnare, en kommunikatör samt representanter från enheten för kvalitet och myndighet under Förskoleförvaltningen. Under 2018 har samma grupp träffats ungefär varannan månad och diskuterat olika ärenden gällande förskolan och det kommer gruppen fortsätta att göra året ut. Syftet med träffarna är att skapa en bättre förskola och samsyn mellan de olika yrkesgrupperna.

De deltagande fick fritt placera sig i grupper om fem, med kravet att ingen i gruppen hade samma yrkestitel. Detta för att få spridning på perspektiven i diskussionerna. Materialet som användes under workshopen var tre principiella planritningar över tre förskolor med tillhörande gård, post-it lappar och färgpennor. Deltagarna var sedan fria att använda materialet på valfritt sätt för att underbygga och stödja sina tankar samt dokumentera gruppens diskussioner. Alla grupper utgick från samma frågor men diskuterade enskilt vid sina respektive bord.

Vidare räknas en workshop som en kvalitativ metod, med hjälp av vilken det är möjligt att nå både vidsynta och djupsinta utsagor. Människans värld är mångdimensionerad och en kvalitativ metod har möjlighet att fånga upp flera perspektiv. Sammantaget kan detta bidra till en fyllig bild av de deltagandes uppfattning (Patel & Davidsson, 1991). I arbetet med att sammanställa material ingår olika faser. I den inledande fasen bearbetas det insamlade materialet genom att upprepade gånger läsas igenom. Processen ger möjlighet att skapa en helhetsbild av det som sagts samt fånga upp information som tidigare missats. I den andra fasen ingår ett mer systematiskt arbete för att på ett konkret sätt identifiera likheter och skillnader i de utsagor som finns. Den tredje fasen innefattar processen att kategorisera olika uppfattningar (Starrin & Svensson, 1994).

Barndomen genom historien

Barndom, den period i en människas liv som sträcker sig fram till dess att hon betraktas som fullvärdig medlem i samhället. Barns villkor och barndomens kännetecken har varierat påtagligt under olika historiska epoker och för barn ur skilda samhällsklasser.

(NE, 2018)

Begreppet barndom, och synen på vad denna innebär, har genom århundradena varierat kraftigt (Kåreland, 2010). Definitionen av begreppet har i mångt och mycket stått i paritet till rådande normer och samhällsstrukturer för den tidsperiod som det studerats. Gränsdragningen för var barndomen tar slut och vuxenlivet tar vid är svårdefinierad och har en mycket elastiskt gräns (Riddarporre & Persson, 2010). En grundläggande faktor för förståelsen ligger i vetenskapen om att barn, precis som kvinnor, upprepade gånger åsidosatts och osynliggjorts i historiska skildringar. Forskningen på barn och begreppet barndom är således förhållandevis ung och ännu inte särskilt utforskad (Kåreland, 2010). Radikala förändringar i synen på barn och barndom har bidragit till metoder, teoretiska begrepp och tankar som har präglat förståelsen för barns behov och utveckling (Madsen, 2015). Dessa faktorer har i sin tur resulterat i att förskolan som institution har hög ställning på den internationella arenan (Riddarporre & Persson, 2010).

Den franske historiken Philippe Ariés (1982) skriver i sin studie *Barndomens historia* en omfattande skildring av barn och barndom. Författaren menar att det under en lång tidsperiod inte fanns utrymme för barn att vara barn och att begreppet barndom inte alltid har funnits. Detta är inte minst tydligt i konst som från medeltiden, där barn avbildades som miniatyrer av vuxna. Avsaknaden av de attribut som påvisar att de fortfarande är under mognad är en indikation på att det inte gjordes någon skillnad på barn och vuxna (Ariés, 1982). Det var under den tidsperioden både naturligt och nödvändigt att barn arbetade, en syssla som idag är tillskriven vuxenlivet (Riddarporre & Persson, 2010).

Det är inte förrän i slutet av 1600-talet när stora samhällsförändringar genomförs som begreppet barndom formuleras och innebörden av det börjar utkristalliseras (Riddarporre & Persson, 2010). Tankar om att barn ska ses som egna individer formuleras, vilket i sin tur driver fram tankar om att barn bör differentieras från vuxna (Kåreland, 2010). Samtidigt sker avgörande attitydförändringar gällande utbildning och synen på kärnfamiljen. Dessa förändringar drevs framåt och präglades av övertygelsen att barn behövde fostras, utbildas och förädlas för att bli fullgoda samhällsmedborgare. En institution för utbildning blev således den nya metoden för barnuppfostran. Ett barns världsbild förhöll sig därmed inte längre enbart till den kunskap och de erfarenheter som gick att tillgå som lärling under sina föräldrar (Ariés, 1982). Detta gav upphov till en ny dynamik inom familjen. På grund av skolan dröjde det nu längre än tidigare innan barnet kunde frigöra sig från sin familj och var rustat för att försörja sig själv (Kåreland, 2010). Denna tidsperiod lade den idémässiga grunden och formade principen för de institutioner vi har för barn i vårt samhälle idag (Riddarporre & Persson, 2010). Det är dock viktigt att betona att det endast var barn i samhällets övre skikt som till en början hade möjlighet att utbilda sig. Det skulle dröja nästan två sekel innan systemet inkluderade alla samhällsklasser (Kåreland, 2010).

Samhällsinstitutioner som fostrare

Under 1700-talet började vetenskapen till hög grad prägla samhället och med hjälp av den ansågs nu tillvaron och framtidsutsikterna kunna formas. Genom en ökad övertygelse om vikten av barns fostran och utbildning skulle en god framtid för hela samhället säkras. Barns liv och hälsa blev således en fråga för myndigheterna att hantera genom reglering och kontroll. I och med

detta ersattes den privata sfären i allt högre utsträckning av staten och dess institutioner. Målet var att så tidigt som möjligt fånga upp och fostra de barn som ansågs utgöra ett hot mot samhällets välbefinnande och ordning (Riddarsporre & Persson, 2010).

I takt med flertalet stora vetenskapliga genombrott gjorde industrialismen sitt intåg under 1800-talets mitt. Många av de samhällsstrukturer som tidigare funnits i bondesamhället stöptes då om helt (Madsen, 2015). En massförflyttning från den rurala till den urbana staden ledde till ett mer kunskapsintensivt samhälle där många, både män och kvinnor, började jobba inom industrierna (Riddarsporre & Persson, 2010). Parallellt utkom 1846 års fabriks- och hantverksordning, i vilken det kungjordes att ingen under 12 år fick arbeta inom industrin (Eriksson, 2011). Som konsekvens uppstod en helt ny typ av samhällsproblem som innebar en allt högre koncentration av sysslolösa barn i städerna och det fanns inte resurser nog att se efter dem (Riddarsporre & Persson, 2010). Med bakgrund av detta uppkom tankar om att barnet som sådant, och särskilt i kombination med staden, var en fara för samhället och behövde tuktas genom sträng disciplin (Madsen, 2015). Tron på att institutioner, som skola och förskola, skulle lösa det nya samhällsproblemet blev en allt starkare övertygelse. Förutsättningarna i det industrialiserade samhället krävde dessutom mer än någonsin tidigare att en enhet utanför familjekonstellationen kunde stå för fostran och utbildning (Riddarsporre & Persson, 2010).

Barnet och staden

Med avstamp i dessa historiska skeden följde en snabbt accelererande samhällsutveckling, som i hög grad drevs på av nya tekniska innovationer. Uppfinningar som bilen gav upphov till en helt ny trafiksituation (Engwall, 1998; Madsen, 2015). Bilismen ställde nya krav på stadsplaneringen och under 1900-talets början försumrades barnperspektivet helt i den fysiska utformningen till förmån för bilen (Madsen, 2015). Detta blev tydligt då fler barn än tidigare skadades och förolyckades under utomhusvistelse (Engwall, 1998). Som lösning på problemet introducerades trafikundervisning, det var återigen barnen som skulle anpassa sig efter sin omvärld och inte tvärtom (Madsen, 2015).

I takt med städernas framväxt och utbredning samt den ökande institutionaliseringen blev det allt mer önskvärt att barn skulle förpassas till platser specifikt avsatta för dem, där de inte gjorde intrång på de vuxnas territorium. Lekparken introduceras således i stadsbilden och har sedan dess utgjort ett tydligt element i planeringen för barn (Madsen, 2015; Mårtensson, 2004). Ur ett barnperspektiv var dessa platser till en början inte särskilt väl utformade, varken vad det gällde säkerhet eller utformning (Engwall, 1998). Lekarealerna var strikt anordnade, utan någon tanke på platsens lekvärde (Malmö stad, 2006). Vidare skriver Malmö stad (2006) i *Lekplatsprogram i Malmö* att dessa lekplatser sedan dess har genomgått flertalet förändringar för att passa dagens lekideal. Först på 60-talet, i miljonprogrammets linda, ersattes de tidigare nämnda och direkt farliga lekplatser från seklets första halva. Samtidigt byggdes det fler lekplatser i anslutning till nybyggda bostadsområden, på grund av att allt fler bodde i flerfamiljshus utan tillgång till egen trädgård (Mårtensson, 2004). Vid byggandet av dessa lekplatser fanns en strävan om ett högt lekvärde, vilket resulterade i välplanerade lekarealer av en alltför god kvalitet. Samma strävan finns fortfarande kvar och har gjort att lekplatsen som sådan har en hög relevans än idag (Malmö stad, 2006). En faktor som har präglat lekplatsbyggandet på senare tid är dessutom säkerheten. Alla lekplatser ska vara utformade på ett sådant sätt att personskador minimeras (Boverket, 2015c).

Lagstiftning och styrande dokument

Införandet av en förskolläro- och utbildning och stora samhällsförändringar gällande ekonomi och arbetsmarknad under 60- och 70-talet möjliggjorde expansionen av landets förskoleverksamhet. Dessa faktorer har bidragit till förskolans utveckling och haft en betydande roll för samhällets yngsta (Riddarporre & Persson, 2010). Ytterligare en avgörande förändring kom år 1975 då *Förskolelagen* infördes efter beslut av regeringen, som då var under Olof Palmes socialdemokratiska styrning. Lagen innebar att alla kommuner genom en planmässig utbyggnad av förskolan skulle erbjuda en förskoleplats åt alla barn som var sex år gamla (Prop. 1975/76:92). Innan införandet av *Förskolelagen* gick endast tio procent av landets barn i förskola (Riddarporre & Persson, 2010:31). Idag är landets kommuner skyldiga enligt *Skollagen* att erbjuda förskoleplats till alla barn mellan 1-5 år (SFS 2010:800). Det innebär idag att 95 % av alla barn i dessa åldrar är inskrivna på Sveriges förskolor och den genomsnittliga vistelsetiden är 30 timmar per barn och vecka (Skolverket, 2013; Faskunger, 2007).

I samband med expansionen av barnomsorgen utvecklade Socialstyrelsen nationella riktlinjer för utformningen av förskolans inne- samt utemiljö (Riddarporre & Persson, 2010). De krav som formulerades gällande utemiljön innebar att utformningen skulle möjliggöra den pedagogiska verksamheten samt att friytan skulle vara minst 40 kvadratmeter per barn (Riddarporre & Persson, 2010). Friyta är ett samlande begrepp som syftar till de platser som barn på egen hand kan använda för lek då de vistas utomhus (Boverket, 2015a). Idag reglerar *Plan- och bygglagen (PBL)* (SFS 2010:900) hur kommunerna ska och får planera samt bebygga sin mark för att tillgodose plats för lek och utevistelse. Lagens övergripande mål är att den byggda miljön ska skapa en god levnadsmiljö för alla. Utemiljön vid en förskola ska enligt *PBL* 8 kap. 9 § vara utformad med *tillräckligt mycket friyta* som är lämplig för lek och utevistelse. I översiktsplaneringen ska kommunen redogöra för hur friytan ska tillgodoses och samtidigt vägas gentemot andra allmänna intressen. *PBL* redogör även för friytans placering, vilken anges bör ligga i anslutning till verksamhetens byggnad.

För att förtydliga innebörden av *tillräckligt mycket friyta* har Boverket tagit fram allmänna råd som stöd i planeringen av förskolor (Boverket, 2015). I de allmänna råden (BFS 2015:1 FRI) står det att ”Friytan bör vara så rymlig att det utan svårighet eller risk för omfattande slitage går att ordna varierande terräng- och vegetationsförhållanden. Friytan bör kännetecknas av goda sol- och skuggförhållanden, god luftkvalitet samt god ljudkvalitet”.

Diskrimineringslagen (SFS 2008:567) reglerar så att den fysiska miljön utformas på ett sådant sätt att alla oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder ska kunna vistas där. En förskolegård måste således vara tillgänglighetsanpassad för att uppfylla detta krav.

Läroplanen för förskolan (Lpfö 98) formulerar målsättningen för verksamheten och är ett samlande dokument, under vilken respektive förskolechef anpassar förskolans pedagogik efter. *Lpfö 98* fastslår att varje barn ska ges stöd och stimulans för att utvecklas till sin fulla potential samt att miljön ska vara öppen, inbjudande och innehållsrik. Specifikt beträffande utemiljön ska förskolan erbjuda både planerad miljö och naturmiljö, som ska ge möjlighet till lek och andra aktiviteter (Skolverket, 2016a). Riddarporre och Persson (2010) menar att *Lpfö 98* saknar konkreta riktlinjer och lämnar ett stort tolkningsutrymme för kommunala planerare och arkitekter vilket kan påverka kvaliteten. Skolverket har även tagit fram allmänna råd för förskolan, som komplement till verksamhetens läroplan. Råden betonar vikten av utformningen på den fysiska miljön som arena för det pedagogiska arbetet, vilken förskolans utemiljö i allra högsta grad är en del av (Boverket, 2015a).

År 1989 antogs *Barnkonventionen* av FN:s generalförsamling, vilken föreskriver och säkerställer de mänskliga rättigheterna för barn. Konventionen tillkännager alla människor under 18 år som barn samt att alla beslut som rör dem ska tas med deras intresse i första rummet. Barnkonventionen belyser specifikt i artikel 31 att varje barn har rätt till lek, vila och fritid (UNICEF, 1990). Sverige ratificerade konventionen 1990 och har sedan dess förpliktat sig om att efterfölja de juridiskt bindande bestämmelser som föreskrivs (Centring, 2016). Trots detta är konventionen ingen svensk lag, men den stämmer i hög grad överens med landets lagstiftning. Regeringen har dock lämnat lagförslag till Lagrådet, där det föreslås att *Barnkonventionen* ska träda i kraft som lag den 1 januari 2020 (Regeringen, 2017). Konventionen är det rättesnöre som präglar alla beslut gällande barns utemiljö i Sverige (Boverket, 2015a).

Lära genom att leka

Hjärnforskaren Matti Bergström (1997) skriver i sin bok *Svarta och vita lekar* att barn undersöker för att veta och leker för att utveckla vidare det de vet. Leken är därför det medel som barns fysiska, psykiska och sociala utveckling tar sig i uttryck (Lenninger & Olsson, 2006; Kylin & Bodelius, 2015). För ett barn att skapa struktur och förståelse kring de intryck det får från sin omvärld krävs utvecklandet av logiskt tänkande Bergström (1997). Detta menar Bergström att ett barn tillskansar sig genom mötet mellan så kallad kaos och ordning i hjärnan. När barnet upplever nya och utmanande situationer väcks medvetandet och barnet tvingas ifrågasätta sina teorier, tidigare uppfattningar och sanningar. Hjärnan utsätts då för en kaotisk situation som utmanar hjärnan att utvecklas. Om leken regleras och den kaotiska strömmen gång på gång stryps riskerar barnets hjärna att inte utveckla vissa grundläggande egenskaper, till exempel motorik (Bergström, 1997). Motorik som begrepp handlar om varje individs rörelsekapacitet. Begreppet innefattar olika hjärnfunktioner som samarbetar på olika nivåer och styr människans rörelseförmåga och rörelsemönster. Vår motoriska förmåga följer oss dagligen och är avgörande för hur väl vi klarar av olika uppgifter. Den motoriska utvecklingen börjar utvecklas redan under fosterstadiet och fortsätter under resten av livet (Ericsson, 2005).

Lek i förhållande till utrymme

Storleken på olika förskolegårdar varierar kraftigt och innebär varierande förutsättningar för kvalitén på utevistelsen. Konsekvenserna en liten gård kan innebära är att en barngrupp kan ha svårt att utveckla socialt samspel samt att leken inte kan utvecklas på sådant sätt att den tillgodoser barnens behov (Boverket, 2015a). Undersökningar har visat att förskolegårdar i innerstaden tenderar att vara mindre än gårdar i ytterområdena, där de sistnämnda ibland kan uppmäta en dubbelt så stor storlek (Mårtensson, 2004). För ett högt lekvärde är det viktigt för barnen att själva kunna bestämma de fysiska gränserna för sin lek, vilket chanserna för ökar om ytan är väl tilltagen (Lenninger & Olsson, 2006). Miljöpsykolog Fredrika Mårtensson (2004) talar om den vidlyftiga leken och beskriver denna som lek där det ges stort utrymme i den fysiska miljön till förändring i form av att kunna välja olika riktningar, både under livliga aktiviteter och mer lågmäld samvaro. Under lek av livlig karaktär kan leken uppfattas som kaotisk ur en vuxens perspektiv. Detta går återigen att koppla till Matti Bergströms forskning (1997) som menar att strömmen av ordning och kaos i barnets hjärna optimeras när barnet får lov att fritt bestämma över sin lek. Under dessa lekar av vildare karaktär uppmuntras barnet till samspel mellan kroppslig rörelse och ögonrörelse, vilket aktiverar medvetandet (Bergström, 1997). Vuxna tenderar att vara mer förlåtande inför dessa lekar vid utomhuslek och leken avbryts i lägre grad av tillsägelser och vuxnas regler och barnet får lov att leka fritt (Mårtensson, 2004).

Lek i förhållande till formgivning

Den fysiska miljön är fördelaktig på det sätt att den är förlåtande och ger barnet möjlighet att samla kunskap och erfarenhet om sin egen kapacitet på ett icke-värderande sätt. Vidare skapar en plats formgivning förutsättningarna för vilken typ av lekar som kan uppstå (Grahns et. al, 1997). Naturmiljö tas gång på gång upp som ett positivt exempel, vars dynamiska och mångfasetterade egenskaper gör den formbar och skapar möjlighet för individen själv att tolka den. Naturen vänder sig inte heller till en speciell målgrupp utan skapar en arena för många olika lekar. Forskning visar även att det finns en stark koppling mellan lek och växtlighet, det gröna gynnar och förstärker leken (Lenninger & Olsson, 2006). Naturmiljön har dessutom en hög detaljrikedom som utgörs av vegetationens olika beståndsdelar så som bark, blad och grenverk. Även marken är en viktig aspekt och kan erbjuda varierande strukturer och topografi. Även löst material har ett högt värde för lekens kvalitet, den formbara sanden i sandlådan fungerar som ett evigt exempel (Mårtensson, 2013). Rikligt med träd och buskar i en varierad utformning uppmanar till att växla mellan fartfyllda och lugna sekvenser under leken (Boverket, 2015). Alla dessa olika komponenter ger barnen möjlighet att hoppa, bygga, kana, manipulera, klättra och så vidare. Förskolegårdens kantzon är också betydande då den eggat leken och bidrar till spännande föreställningar om omvärlden (Mårtensson, 2013).

Gemensamt för barn är att de gärna skapar sina egna platser i utemiljön, oavsett om de är avsedda att bestå bara för dagen eller under en längre period (Mårtensson, 2013). Många av dessa platser tenderar att vara betydelsefulla för oss genom hela barndomen och har förmågan att väcka känslor hos oss även som vuxna (Lenninger & Olsson, 2006). De egna platserna kan vara egenbyggda kojor eller så kallade lekbaser som barnen skapar i anslutning till befintliga element så som träd, staket, buskar och stenar. Med utgångspunkt vid dessa lekbaser bidrar omgivningen med dramaturgi till leken, där olika områden uppmanar till olika sätt att röra sig på (Mårtensson, 2013).

I kontrast till naturmiljön står den planerade miljön, vilken alltid är ett resultat av formgivarens föreställningar om andra människors behov (Grahns et. al, 1997). Miljön kan mycket väl vara estetiskt tilltalande, men riskerar lätt att lämna övriga sinnen oberörda och utan stimulans (Lenninger & Olsson, 2006). Lekplatser, tillrättalagda utomhusmiljöer och inomhusmiljöer är exempel på planerade miljöer. Den senare är minst gynnsam för den fria leken, då de fasta väggarna och rumsliga funktionerna av ett hus till stor del begränsar den äventyrliga dimensionen (Grahns et. al, 1997; Mårtensson, 2013). Vidare skriver Grahns et. al (1997) i boken *Ute på dagis* om en jämförande studie av två förskolor. Den ena förskolan var strikt ordnad med klassiska lekredskap och med sparsam vegetation samtidigt som den andra gården utgjordes av en uppväxt trädgård med en stark naturlig prägel. Efter observationer visade det sig att barnen vid den sist nämnda förskolan tenderade att lättare kunna rikta sin uppmärksamhet samt hantera sina relationer till pedagoger och jämnåriga. Barnen upplevdes dessutom ha en större frihet att själva utforska och använda miljön på sina egna villkor (Grahns et. al, 1997).

Minskad rörelsefrihet

Barns möjlighet till fri rörelse och spontan aktivitet minskar enligt Boverkets rapport *Gör plats för barn och unga!* från 2015. Rapporten redovisar bland annat en undersökning som visar stora skillnader mellan barns rörelsefrihet under de 30 senaste åren. På 80-talet fick en övervägande majoritet av alla barn i åldrarna 7-9 år själva gå eller cykla mellan olika målpunkter så som grönområde eller skola. 2012 fick endast hälften av alla barn i samma åldersgrupp gå eller cykla till samma målpunkter. Detta exempel bekräftar således en negativ trend för barnens utrymme i staden. Den minskade rörelsefriheten hos barn tros bland annat bero på föräldrars oro över

barnens säkerhet i kombination med en bristande representation av barnperspektivet i trafik- och stadsplaneringen (Boverket, 2015a). Gällande barns säkerhet skriver Brussoni et. al (2012) i artikeln *Risky play and children's safety: Balancing priorities for optimal child development* att risktagande hos barn hjälper dem testa deras fysiska gränser och därmed lära sig att undvika och anpassa sig till farliga miljöer och aktiviteter. Filosofie doktor i psykologi Ellen Beate Hansen Sandseter (2011) har låtit definiera farlig lek som sådan som innehåller höga höjder, hög fart, farliga verktyg, riskfyllda element, lek av vildare karaktär eller möjligheten att kunna försvinna utom synhåll. Under ett seminarium vid SLU Alnarp i april 2018 utvecklade Brussoni, filosofie doktor i pediatrik, argumenten för sin forskning vidare genom ett exempel på riskfaktor i förhållande till vikten av barns fria lek. Enligt hennes forskning krävs det 3 timmar av utomhuslek varje dag i 10 år för att ett barn ska skadas och behöva uppsöka läkare till följd av sin lek. Brussoni tog tydligt avstånd från vad hon kallade föräldrars "anxiety based caregiving", som innebär att de agerar utifrån sin egen oro och rädsla. Ett exempel på sådant beteende är att allt fler föräldrar väljer att köra bil med sina barn till förskolan, vilket paradoxalt nog genererar mer trafikrelaterade faror (Brussoni et. al, 2012).

Ytterligare en direkt konsekvens av dessa attityder är de kroppsligt hälsofarliga effekter som minskad fysisk och spontan aktivitet för barn innebär (Faskunger, 2008). 2013 publicerade Skolhusgruppen en antologi där Cecilia Boldemann, docent i folkhälsovetenskap, skriver att 15-20% av alla barn är överviktiga. Barn är dessutom den samhällsgrupp där övervikt och fetma ökar snabbast (Faskunger, 2008). En inaktiv livsstil försämrar människans muskelkraft, uthållighet, balans, motorik och allmänna kroppsuppfattning (Ericsson, 2005; Boverket, 2015a). Genom fysisk rörelse och lek kan barn förankra kunskap inom sig själva tack vare möjligheten att testa, ta till sig, repetera och pröva nya upplevelser (Malmö stad, 2006). Enligt europeiska rekommendationer bör barns fysiska aktivitet uppnå minst 60 minuter per dag (Faskunger, 2008). Förskolans utemiljö spelar således en oerhört viktig roll, då det är den arena som når flest barn och således har störst möjlighet att bidra till en ökad mängd fysisk aktivitet (Faskunger, 2008). Som samhällsinstitution är förskolan dessutom den verksamhet som har störst potential att överbrygga familjebakgrundens sociala begränsningar. Forskning visar nämligen på att barns hälsa skiljer sig mellan olika samhällsgrupper. I mötet med utbildade pedagoger och en barngrupp med bakgrund från olika samhällsklasser skapas ett gynnsamt klimat för utveckling och fysisk aktivitet, särskilt för barn från sårbara socioekonomiska förhållanden (Stigendal & Östergren, 2013).

Planeringsmässiga svårigheter

Som tidigare nämnts reglerar PBL hur stadens ytor får bebyggas. Dessvärre menar Mårtensson (2004) att barnens intresse i form av tillräckligt stora friytor i bebyggelsen är en svår nöt att knäcka för dagens planeringsideal. Mårtensson skriver vidare att strävan om att göra mycket på en liten yta kan vara svårt att förena med barns rörelse- och handlingsinriktade relation till den fysiska miljön. Boverket (2015b) rapporterar i *Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet* om nybyggnadsområden i Stockholm där förskolors friyta planeras till 3,4 kvadratmeter friyta per barn. I samma skrift redogörs det även att allt fler förskolor i huvudstaden planeras helt utan egen gård för utevistelse. Vidare är detta en konsekvens av att Stockholm saknar tydliga riktlinjer gällande storlek på förskolegårdar (Gunne, 2018). Som denna uppsats redogjort för i tidigare avsnitt kräver den fria leken sin plats för att optimera barnens lek och därmed utveckling (Mårtensson, 2004). Enligt forskning är den optimala storleken som ska garantera gynnsamma förutsättningar för god lekkvalité 40 kvadratmeter friyta per barn (Boverket, 2015b).

Markrelaterade konsekvenser

Markrelaterade konsekvenser så som konkurrens om marken i stadsmiljö ligger i allra högsta grad till grund för bristen på och svårigheter med att planera in friytor. Den täta bebyggelsen skapar platsbrist och obebyggd mark blir allt ovanligare i stadens centrala delar, vilket kan göra det svårt vid planeringen av nya förskolor. Konsekvensen blir allt dyrare markpriser och svårigheter att tillgodose utrymme för *tillräckligt mycket friyta* (Boverket, 2015b). Landskapsarkitekterna Maria Kylin och Stina Bodelius (2015) skriver i sin rapport *Riktlinjer för lek?* att så kallade mjuka värden, det vill säga kvalitativa och upplevda aspekter som definierar en plats lekvärde, är svåra att hantera i dagens planeringskontext. Vad som är en god lekmiljö och betydelsen av dess storlek har ingen självklar översättning i kvantitativt mätbara riktlinjer i planeringssammanhang och tenderar därmed att nedprioriteras. Kylin och Bodelius menar dessutom att en ökad privatisering i samhället har lett till att marken köps upp och går till andra ändamål än offentliga verksamheter. I denna kontext finns det anledning att tolka det bristande barnperspektivet i planeringen som ett resultat av att barn inte ger någon tydlig ekonomisk avkastning (Kylin & Bodelius, 2015). Sett ur ett kortsiktigt, ekonomiskt perspektiv menar Boverket (2015b) att friyta genererar mindre inkomst för den enskilde markägaren än om marken är bebyggd. För att förhindra att all mark bebyggs och exploateras för ekonomisk vinning, bör det redan i planläggningen avsättas plats för friyta. På sikt skulle det kunna innebära att även det framtida behovet av mark säkerställs (Boverket, 2015b).

Malmö stads Lekvärdesfaktor

Som konstaterat av Kylin och Bodelius (2015) är det svårt att bedöma och säkerställa ett högt lekvärde, således introducerades Lekvärdesfaktorn i ett försök att skapa ett konkret kvalitetsbegrepp och mätverktyg. Vidare skriver samma författare att en undersökning av inspirationen till innehållet av Lekvärdesfaktorn kan härledas till två källor. Socialstyrelsens tidigare nämnda riktlinje om 40 kvadratmeter friyta per barn som formulerades på 60-talet är den ena och en jämförande studie från 2006 som Malmö stad själva har gjort är den andra. Av samma rapport går det även att utläsa att Malmös arbete för barnperspektivet har gjort att de fått ett högt anseende och inspirerat andra kommuner att också använda liknande riktlinjer.

Bakgrund till Lekvärdesfaktorn

Malmö stad antog 2009 *Miljöprogram för Malmö stad 2009-2020* som fastslår att alla barn ska ha möjlighet till lek i utomhusmiljöer av hälsosam och inspirerande karaktär. För att uppnå detta mål påbörjades således ett arbete för att ta fram lämpliga riktlinjer för hur utemiljön på stadens förskolor skulle kvalitetssäkras. I arbetsgruppen fanns en bred representation av kompetens från olika förvaltningar, detta för att få ett så komplett verktyg som möjligt. Resultatet blev planeringsverktyget Lekvärdesfaktor, vars syfte att skapa högt lekvärde på stadens förskolegårdar ska bidra till att uppnå miljöprogrammets mål. Verktyget har varit i bruk sedan 2011 (Malmö, 2011).

Malmö stads riktlinjer kring friyta är formulerade till 30 kvadratmeter per barn. Detta efterföljs dock inte fullt ut, då det finns en stor efterfrågan på förskoleplatser i Malmö. För att mätta behovet anses det därför nödvändigt att i vissa fall även godkänna och bygga förskolor med mindre gårdar än rekommenderat. Dessa mindre gårdar återfinns främst i innerstaden, där bebyggelsen är tät (Malmö stad, 2011). Tendensen att små gårdar oftare återfinns i innerstaden går i linje med den tidigare presenterade forskning av Mårtensson som konstaterar samma sak (2004). På de förskolegårdar av mindre storlek belyser Malmö stad (2011) själva vikten av att

utveckla gårdens innehåll och lekvärde för att kompensera för den lilla friytan och risken för högt slitage. Även detta är ett svar på Mårtenssons (2004) teori om vår samtids planeringsideal att ”göra mycket på liten yta”.

Malmö stad (2011) har valt att dela in kommunens förskolegårdar efter storlek i följande kategorier:

- **Förskolor med stora gårdar: >30 kvm per barn, >2000 kvm gård totalt**
- **Förskolor med gårdar nära den rekommenderade minsta storleken: 25-30 kvm per barn, minst 2000 kvm gård totalt**
- **Förskolor med små gårdar: <25 kvm per barn, <2000 kvm gård totalt**

Innehåll

Lekvärdesfaktorn som planeringsverktyg är ämnat att användas som underlag vid framtagande av nya detaljplaner och vid granskning av bygglovsritningar inför bygglovsgivning. Det ämnar även inspirera landskapsarkitekter m.fl. vid gestaltning av utemiljön. Verktöget består av sju olika kvalitetsaspekter, som alla bedöms utifrån en poängsättning med värdena -1, 0 eller +1. Om en kvalitet är delvis uppnådd kan även halva poäng delas ut. Resultatet av de sju faktorerna slås sedan samman och resultatet utgör den sammanlagda Lekvärdesfaktorn för den aktuella förskolegården (Malmö stad, 2011). Verktöget visar således på en tydlig ambition att kvantitativt mäta kvaliteter, precis som Kylin och Bodelius (2015) skriver om. Nedan följer en sammanfattning av respektive kvalitetsaspekt, en mer utförlig förklaring återfinns som bilaga i uppsatsens slut.

1. Friyta

Friytan ska planeras i enlighet med de angivna riktlinjer som finns inom kommunen angående friyta. I de fall då friytan är under 30 kvadratmeter per barn ska förskolan endast ha ett fåtal avdelningar.

2. Zonering av gården

Förskolegården ska ha kvaliteter av tre olika zoner: den trygga, den vidlyftiga och den vilda zonen.

3. Tillgänglighet

Gården ska vara anpassad så att personer med funktionsnedsättning kan vistas där och självständigt ta del av gården i sin helhet.

4. Vegetation och topografi

Vegetationen ska vara varierande och rik till innehållet. Topografin ska erbjuda höjdskillnader.

5. Integrering av lekutrustning i landskapet

Lekutrustningen ska inte skärmas av genom staket eller liknande, utan vara spridda över gården och integreras i landskapet. Detta skapar flera olika målpunkter.

6. Möjlighet till förståelse av sin omvärld

Genom till exempel odling och årstidsväxlingar skapa barnen sig en förståelse för sin omvärld.

7. Utsikt över grönska/Samspel mellan ute och inne

Det ska finnas en tydlig koppling mellan ute och inne och traditionella inomhusaktiviteter ska enkelt kunna flyttas ut.

Användning i Malmö stad

2011 genomfördes en inventerings- och utvärderings studie på 20 olika förskolor runt om i Malmö stad för att bedöma respektive gårds Lekvärdesfaktor. Studien återfinns i sin helhet i

skriften *Lekvärdesfaktor för förskolegårdar i Malmö – med syfte att nå hög lekvalitet*. Efter inventeringen beslutades det att en accepterad gräns för en gård med godkänd Lekvärdesfaktor är + 3 poäng. Inventeringen visade att förskolor med stora gårdar har ett medelvärde på +5 och därmed ligger över gränsen för godkänt. Förskolor med gårdar nära den rekommenderade gränsen har ett medelvärde på +3, alltså precis på gränsen för godkänt. Förskolor med små gårdar har ett medelvärde på +2, det vill säga under gränsen för godkänt. Detta innebär således att sambandet mellan gårdsstorlek och lekvärde har en tydlig koppling.

Malmö stad (2011) menar dock att Lekvärdesfaktorn som verktyg kan användas för att förbättra gården och därmed höja lekvärdet. Genom inventering utefter de sju olika kvalitetsaspekterna blir det tydligt vad som saknas och vad som skulle kunna tänkas åtgärdas. Studien redovisar tänkbara insatser för små gårdar och hur detta skulle kunna höja värdet från +2 upp till +3,5.

Workshop om förskolans utemiljö

Malmö stad befinner sig som tidigare nämnt i en process att utvärdera Lekvärdesfaktorn. Bakgrunden till beslutet har flera olika anledningar. Inte minst på grund av att den ansvariga förvaltningen för verktyget, Förskoleförvaltningen, endast har funnits sedan 2013 och är resultatet av en kommunal omorganisering. Detta innebär att förvaltningen bildades efter införandet av Lekvärdesfaktorn. Verktyget är därför anpassat till den dåvarande organisationen som var uppbyggd kring tio stadsdelsnämnder som alla hade ansvar för sina respektive områdens förskoleverksamheter. Idag består verksamheten istället av Förskoleförvaltningen som har en samlande funktion för de fem stadsområden som istället finns idag. Samhällsskiftningarna avlöser dessutom varandra i snabbt takt vilket innebär att en kontinuerlig tillsyn av de olika styrdokumenten är nödvändig för att de ska vara aktuella och användbara.

De frågor som diskuterades under workshopen följer nedan:

- Hur ser en bra förskolegård ut och vad definieras den av?
- Vad definieras som bra kvalitet på en förskolegård?
- Hur påverkar tillgänglighetskravet förskolegården?
- Hur upplevs de olika kvalitetsaspekterna i Lekvärdesfaktorn?

Resultat av workshop

Resultatet från workshopen är en sammanställning av de planer och post-it lappar som grupperna använde till stöd för sina diskussioner. Innehållet har sedan kategoriserats för att skapa struktur och presenteras utifrån ordningen som frågorna under workshopen ställdes.

Hur ser en bra förskolegård ut?

Alla grupper använde sig av de olika planerna över principiellt utformade förskolor med tillhörande gårdar för att illustrera genom skisser vad som definierar en bra förskolegård.

Grupp 1 lade vikt vid platser med förutbestämda funktioner så som platser för att sova middag ute, klättring, sandlåda, ateljé och förråd. I mitten av planen slingrar sig en cykelslinga. Belysning har placerats ut med jämna mellanrum. Vegetation har placerats i utkanten av gården.

Grupp 2 har gjort en grovskiss som innehåller en trygg och en vidlyftig zon, där ”öar” av den vilda zonen har placerats i den vidlyftiga zonen. I sina anteckningar har gruppen skrivit uppsikt

vid entréer och placerat förråd och ateljé i anslutning till de entréer som finns för att inte förhindra överblickbarheten. Gruppen har också föreslagit en ”fri yta” där verksamheten själv ska ha möjlighet att bestämma lämplig funktion. Även vatten och cykelslinga nämns.

Grupp 3 valde att zonera gården i enlighet med Lekvärdesfaktorns poängbeskrivning, det vill säga den trygga zonen närmast huset och sedan den vidlyftiga och vilda zonen i följande ordning. Belysning, cykelförråd, vattenlek och uteateljé har placerats ut.

Grupp 4 jobbade med växtlighet både intill huset och i gårdens mer perifera områden. Ytan närmast huset har beklänts med plattor. En ateljé, cykelslinga, samlingsplats, vattenlek, vegetativ utsmyckning och två kullar präglar gården.

Grupp 5 har valt att skärma av gården i två mindre områden intill huset samt placerat förråden där. Den vidlyftiga zonen är tillskriven de stora barnen och har en kulle i mitten. Den vilda delen rymmer flest funktioner och har utblick mot omvärlden genom fönster i staketet, belysning, vegetation, cykelslinga, lekstuga och odling.

Vad definieras som bra kvalitet på en förskolegård?

Utöver skisser på de olika kartorna valde majoriteten av grupperna att komplettera denna diskussion med post-it lappar. Under sammanställningen framkom tre tydliga teman för vad som definierar en bra förskolegård enligt fokusgruppen. Resultatet av denna frågeställning gav en relativt homogen uppfattning av vad bra kvalitet innebär. I en mening går det att sammanfatta essensen av post-it lapparna med orden ”en gård med rik variation anpassad efter barnens behov samt den pedagogiska verksamheten”.

Post-it lapparna definierade olika kategorier som de fem grupperna önskade att det fanns variation av. Dessa var: vegetation, topografi, markmaterial och underlag, platser för lek, de tre zonerna, sol- och skuggplatser samt lekmaterial.

En kvalitativ gård ur ett barnperspektiv menade samtliga grupper var trygg och säker samtidigt som den var utmanande och lockade till utforskning av den fysiska miljön. En grupp sammanfattade det med orden ”Ur ett barns perspektiv är gården tillgänglig för fri lek. Fantasin kan flöda fritt och det finns få hinder. Mer fri lek än styrd lek.”

Ur ett pedagogiskt perspektiv definierades ett antal kvaliteter för att gården skulle vara av kvalitativ karaktär. Dessa kvaliteter var överblickbarhet på gården, ett tydligt samspel mellan ute och inne, mötesplatser samt närhet till toalett, vatten och el. En grupp nämnde även möjlighet till utesov som en kvalitetsaspekt, det vill säga utrymme för de minsta barnen att sova middag utomhus.

Hur påverkar tillgänglighetskravet förskolegården?

I samband med denna fråga inleddes diskussionen med observationer från förskolor där tillgänglighetsanpassningar har visat sig ha negativa konsekvenser. Lågt placerade dörröppningsknappar har resulterat i att ett förskolebarn på egen hand tagit sig ut ur förskolan. Även upphöjda sandbord i anslutning till sandlådor har visat sig vara i sådan höjd att de minsta barnen kan klättra upp och utsättas för risken att falla ner. Samtidigt är förskolan enligt Diskrimineringslagen (SFS 2008:567) skyldiga att erbjuda fysiska miljöer där alla parter ska kunna vistas på jämförbara premisser. Detta innebär att gården måste vara tillgänglighetsanpassad. Ingen av grupperna ställde sig negativa till tillgänglighetskravet men grupperna formulerade en problembild kring svårigheter kring materialval och risk för en torftig och oinspirerande utemiljö

till följd av allt för hårda riktlinjer. Dessa motsättningar visade sig genom en bred variation av svar. Följande citat illustrerar några av de olika uppfattningarna:

”Säkerheten måste tänkas igenom till 100%” (Grupp 1)

”Svår balans, men säkerheten måste tänkas igenom” (Grupp 2)

”Säkerheten får inte överdrivas” (Grupp 3)

Hur upplevs de sju olika kvalitetsaspekterna i Lekvärdesfaktorn?

Inledningsvis fördes en gemensam diskussion som styrdes av samordnaren för workshopen och sammanfattade viss övergripande kritik om verktyget som sådant. Vissa av deltagarna vittnade då om erfarenheter kring problematiken i att det som bedömningsverktyg lämnar rum för subjektiva tolkningar. Beroende på vem som utför en inventering eller godkänner ett bygglov, så baseras resultatet på den enskilda individens perspektiv och tolkning. En tydligare struktur på bedömning eller krav på specialkompetens inom området efterfrågades för att skapa ett rättvisare verktyg. Vid de tillfällen då två olika aktörer haft skilda uppfattningar om ett beslut har processen blivit både tidskrävande och kostsam.

Det fördes också en diskussion kring betydelsen av de sju olika kvalitetsaspekterna. I dagsläget väger alla lika tungt i poängsättningen, samtidigt som de upplevs vara olika svåra att uppnå. Detta betyder i praktiken att två förskolegårdar med samma poäng kan variera i utseende och kvalitet trots att de bedöms ha samma lekvärde. Någon vidare diskussion angående vilka punkter som skulle kunna tänkas vara av större betydelse fördes inte.

Sedan återgick workshopstrukturen till diskussion inom de enskilda smågrupperna. Metoden som grupperna använde var kompletterande skisser på de redan använda planerna samt anteckningar på post-it lappar. Nedan följer en sammanställning av respektive kvalitetsaspekt.

Friyta

En alltså positiv inställning fanns inom grupperna för stora och rymliga gårdar jämfört med små och trånga gårdar. Flertalet av grupperna påpekade att stora gårdar möjliggör en flexibel och varierad verksamhet, som även skapar goda förutsättningar för samspel mellan barnen. Dessutom innebär det gott om plats för lek och rörelse.

De negativa aspekter som lyftes som konsekvens av kravet på friyta var främst det faktum att Malmö stad strävar efter att bygga så stora förskoleenheter som möjligt, för att platseffektivisera och skapa en mindre sårbar verksamhetsstruktur. Detta innebär således att större förskolor rymmer fler barn, vilket kräver allt större ytor för att uppnå det formulerade friytekravet. De ur fokusgruppen som representerade ett pedagogiskt perspektiv belyste problematiken med att allt för stora gårdar är svåra att överblicka. I förlängningen innebär det resurskrävande åtgärder som sker på bekostnad av säkerhet för barngruppen.

De deltagande med planeringsperspektiv lyfte svårigheterna att kombinera kravet på friyta med idealet om den täta staden. Med hänsyn till ett stadsbyggnadsperspektiv menade samma röster att stora gårdar under dygnets timmar då förskoleverksamhet inte bedrivs riskerar att bli ”tomma gap” som kan generera en känsla av otrygghet och ödslighet. Som lösning på problemet föreslogs en utredning om maxgräns för friyta, med alla de ovanstående faktorerna som argument.

Zonering av gården

Samtliga grupper var eniga om de tre zonerna har ett tydligt syfte och fyller en viktig funktion, däremot påpekade ett antal av grupperna att poängsystemets beskrivning upplevs som statisk och avgränsande. Poängsystemet anger var på gården de olika zonerna ska placeras, men de grupper som hade synpunkter menade att placeringen bör avgöras utifrån platsens lokala förutsättningar.

Ett annat alternativ som föreslogs var att poängsättningen i viss mån kunde tillåta integrering av olika zoner. Att integrera så kallade ”öar” i respektive zon lyftes som alternativ.

Mest diskussion lyftes kring den trygga zonen, som flertalet ofta upplevde vara ”torftig” och ”hårdgjord”. Inom grupperna fanns en rådande konsensus om att den trygga zonen alltid bör finnas i anslutning till huset. Bland annat på grund av att det finns en mer logisk avgränsning mellan den trygga zonen än de två övriga, vilket gör det till en lämplig zon för småbarnsavdelningar. Den begränsade ytan möjliggör god uppsikt över barngrupper med yngre barn. Inga synpunkter lyftes gällande den vidlyftiga zonen.

Den vilda zonen delade fokusgruppen i två läger, varav majoriteten ansåg det vara logiskt att placera den i gårdens utkant och de resterande ansåg det vara en säkerhetsrisk. Den senare gruppen menade att allt för tät vegetation förhindrar överblickbarheten.

Tillgänglighet

Då frågan om tillgänglighet lyftes i en tidigare frågeställning diskuterades tillgänglighetsperspektivet inte vidare i denna diskussion.

Vegetation och topografi

De gröna kvaliteterna på en förskolegård lyftes av samtliga grupper och beskrevs bland annat med ord som ”mjukgörande”, ”varierande”, ”lekvänlig”, ”solskydd” och ”rumsindelade”. Flertalet påpekade den positiva inverkan uppväxt eller bevarad vegetation har för kvaliteten av en gård.

Gällande topografin var det färre positiva röster, då många grupper hade erfarenhet av nyare gårdar där kullarna inte klarat av att etablera gräsväxt på grund av högt slitage. Detta leder i sin tur till att gårdarna blir leriga och mindre lekvänliga. Det fanns en enighet om svårigheten att lösa problematiken.

Integrering av lekutrustning i landskapet

Att integrera lekutrustning i landskapet ansågs av de flesta vara positivt, då det sprider ut funktioner och skapar flera olika målpunkter. Samtidigt påpekades det att viss lekutrustning av säkerhetsskäl kräver inhängning i form av insprängningsskydd, till exempel en gunga. Konsekvenserna av att ett barn springer in i en gunga med hög fart är så pass riskfyllda att de inte går att argumentera emot. En av grupperna menade att gungor är så pass ytkrävande och tar plats från andra aktiviteter att de inte bör planeras in.

Möjlighet till förståelse av sin omvärld

En aspekt som lyftes kring omvärldsförståelse som inte nämns i Lekvärdesfaktorn är vikten av kontakten mellan förskolegården och ”världen utanför”. Diskussionen grundade sig i det faktum att den täta staden innebär att allt fler förskolor behöver byggas i nära anslutning till stora vägar, trots att ambitionen är att göra det i så låg utsträckning som möjligt. Konsekvensen blir allt högre bullernivåer och lösningen blir ofta höga och bullerplank. En grupp menade att en kravformulering på utformningen av bullerplanken kan säkerställa kontakten mellan förskolan och omvärlden.

Utsikt över grönska/Samspel mellan ute och inne

Flera grupper efterfrågade en uteateljé i anslutning till byggnaden, det vill säga en plats med tak där pedagogisk verksamhet kan äga rum. En sådan plats är ett konkret sätt att förenkla samspelet mellan ute och inne. Även låga fönster i barnens ögonhöjd lyftes av en grupp.

Diskussion och avslutande reflektion

Det övergripande syftet med uppsatsens olika delar är att skapa en förståelse för de platser som är speciellt avsatta, planerade och gestaltade för barn. Resultaten visar att det finns ett tydligt samband mellan historiska skeden och att konsekvenser av dessa har gett upphov till de lagar, styrdokument och riktlinjer som vi använder i modern tid. Malmö stads Lekvärdesfaktor är ett exempel på planeringsverktyg som tillkommit under de senaste åren.

Avgörande händelser

Resultatet av litteraturstudien visar tydligt att det har skett flera stora samhällsförändringar som påverkat synen på barn och barndom, i synnerhet sedan industrialismens intåg under 1800-talet. Den nya urbana situationen nämns som en avgörande faktor av flera källor (Madsen, 2015; Riddarsporre & Persson, 2010). Madsen (2015) menar vidare att vi ur historien har tillvaratagit metoder, teoretiska begrepp och tankar som präglar vårt samhälle idag. Det tycks finnas en tydlig koppling mellan en ökad institutionalisering och en ökad närvaro av lagar och riktlinjer för att skapa samsyn och en gemensam målbild att sträva mot. Riddarsporre & Persson (2010) förstärker detta resonemang ytterligare då de skriver att förskolans framgång och höga ställning bygger på just dessa faktorer. Kåreland (2010) understryker dock att det finns mycket kvar att forska kring om ämnet, då barn och begreppet barndom började utforskas relativt sent. I förlängningen kommer det med hög sannolikhet innebära att synen och definitionen på barn och barndom återigen kommer förändras och underbyggas av nya teorier i takt med nya forskningsresultat.

Den livsviktiga leken

Flertalet källor i litteraturstudien betonar vikten av barnets möjlighet att själv bestämma över lekens premisser. Det går således att dra slutsatsen att just det är en definition av vad en kvalitativ och utvecklande utemiljö innebär. Vad de olika källorna definierar som viktigt för den fria leken skiljer sig dock åt. Brussoni et al. (2012) har gjort tolkningen att den fria leken i hög grad bör präglas av risktagande och möjlighet för barnet att pröva sin kropp i olika utmanande situationer. Även Bergström (1997) påpekar vikten av utmanande miljöer för att hjärnan ska utvecklas. Enligt de båda verkar det som att skrubbsår på knäna rent av är en nödvändig och viktig del av barndomen. Samtidigt anger Boverket (2015c) att säkerheten ska prioriteras på lekplatser, vilket kan betyda att samhället i stor inte delar Brussonis och Bergströms tankar. Motsättningen kan lämna utrymme för tolkning i planerings- och gestaltungsarbete beroende på vilket perspektiv som appliceras och vem som har i uppgift att avgöra det. Mårtensson (2004) samt Lenninger & Olsson (2006) betonar ytans storlek som avgörande för den fria leken. Kraven i *PBL* om *tillräckligt mycket fria* kan således ses som ett svar på denna typ av forskning.

Oavsett forskningsperspektiv så lyfts flertalet positiva konsekvenser av barns fria lek, inte minst den fysiska aktivitet denna genererar. Ur litteraturstudien går det att urskilja att den fysiska aktiviteten är av stor betydelse för ett barns utveckling. Faskunger (2008) och Boldemann (2013) är samstämmiga och betonar de kroppsligt negativa konsekvenser fysisk inaktivitet bidrar till. De siffror som presenteras av Boldemann (2013) att hela 15-20% av alla barn är överviktiga eller drabbade av fetma väcker en känsla av oro. Genom att betrakta dessa siffror går det nämligen att misstänka att flertalet barn inte når upp till rekommendationerna om 60 minuters fysisk aktivitet som Faskunger (2008) skriver om. Om barn inte får använda sina kroppar genom fysisk aktivitet råder det konsensus om att det får negativa konsekvenser för deras fysiska, psykiska och sociala hälsa (Bergström, 1997; Boverket, 2015a; Ericsson, 2005; Kylin & Bodelius, 2015).

Barnperspektiv i lagens namn

Genom litteraturstudien tydliggörs det att flera avgörande beslut har tagits med barnens bästa för ögonen, i synnerhet under de senaste tiotal åren. *Barnkonventionen*, som det kanske främst tongivande rättesnöret, är inte minst ett exempel på det. Flera historiska beslut har dock även tagits som medel för att barn inte skulle vara i vägen eller störa de vuxnas tillvaro och territorium, vilket Ariés (1982), Madsen (2015) och Riddarporre & Persson (2010) nämner. Besluten har präglats av att barn ”måste anpassa sig”, ”tuktas” och ”förädlas”, för att passa in i en värld med perspektivet av en vuxen. Paradoxalt nog har dessa beslut i det långa loppet fört med sig något gott även ur ett barnperspektiv i form av de samhällsinstitutioner vi har för barn idag. Dessa skriver Riddarporre & Persson (2010) är en symbol för barns rättigheter, medborgarskap och inflytande i modern tid.

Vidare har det visats tendenser till kritik i litteraturen kring formuleringen av de lagar och styrdokument som finns. Riddarporre & Persson (2010) menar att exempelvis *Läroplanen* har allt för vaga formuleringar vilket kan innebära negativa konsekvenser för en plats kvalité. I förlängningen betyder det att barn har olika förutsättningar att tillgå tillräckligt väl planerade utemiljöer beroende på hur högt barnperspektivet prioriteras i olika kommuner. Ett kunskapsglapp angående barns utveckling i förhållande till sin utemiljö verkar också vara en bidragande faktor till snåla definitioner av *tillräckligt mycket friyta*. Med hänvisning till de nya förskolegårdar som Boverket (2015a) skriver om som planeras med 3,4 kvadratmeter friyta per barn, verkar både barnperspektivet och brist på kunskap lysa med sin frånvaro. I detta specifika fall är skillnaden mot de 40 kvadratmeter friyta, som enligt forskning anges vara som mest gynnsam för lek, hela 37,6 kvadratmeter. Denna differens ger anledning att ifrågasätta om Stockholm i detta fall verkligen uppnår friytekravet i *PBL*.

Möjligtvis är det så att den upplevda vagheten i lagstiftningens och styrdokumentens formuleringar beror på det faktum som tidigare belystes genom Kåreland (2010) att forskningen är ung och därmed inte anses väga särskilt tungt. Kvinnoperspektivet försumrades också länge i samhället och är därför anledningen till att kvinnor i Sverige inte fick rösträtt förrän 1921 (Sveriges radio, 2011). Idag är kvinnoperspektivet skäl till flera stora samhällsförändringar, vilket påvisar att en ökad representation kan göra skillnad. Barnperspektivet förutsätter dock att andra personer än barnen själva synliggör och argumenterar för att det ska finnas representerat, då barn i dagens samhällskontext är oförmögna att själva göra det. Detta kan tänkas bero på att vi med avstamp i de historiska skeden som redovisats har avgjort att barn fram tills det att de är myndiga vid 18 års ålder inte är förmögna att ta beslut själva. Deras röst är ständigt beroende av vad vi definierar som ”en vuxen”. Vidare är detta en aspekt som bidrar till komplexiteten med barnperspektivet.

Framtidsutsikter

I en tid, precis som Boverket (2015b) konstaterar, där stadsbyggnadsidealet präglas av förtätning och därmed hög konkurrens om marken är barnperspektivet kanske viktigare än någonsin. Med det i åtanke går det inte nog att betona värdet av att planera utrymmen i staden specifikt ämnade för barn och där deras intresse sätts i första rummet. Annars kan vi riskera att hamna i en liknande situation som under början av 1900-talet då bilismen introducerades. Då togs det inte hänsyn till barnperspektivet i stadsbyggandet, vilket precis som Engwall (1998) konstaterar, innebar att flertalet oskyldiga barn brutalt nog fick offra sina liv. Förhoppningsvis kan vi undvika sådana förödande utfall, men om vi inte säkerställer barnperspektivet genom inspirerande och särskilt avsatta platser för utomhuslek så är det ett faktum att andra negativa konsekvenser kommer uppstå.

Dessutom pekar de samhälleliga tendenserna mot kontinuerligt minskad rörelsefrihet för barn. När möjligheterna till spontan utomhuslek försvinner innebär det med hög sannolikhet ökad vistelsetid inomhus och minskad fysisk aktivitet. Detta väcker funderingar kring vad dagens barn sysselsätter sig med istället. I en tid där vår uppmärksamhet ständigt påkallas av en näst intill konstant närvaro av mobiltelefoner, tv-apparater och spelplattor är det således inte svårt att misstänka att en stor del av barnens fokus riktas mot dessa. Paradoxalt nog är dessa aktiviteter raka motsatsen till fysisk aktivitet trots de tydliga forskningsresultat som finns kring vikten av lek och rörelse, vilket gör att förutsättningarna inför framtiden även gällande detta känns mörka. Om mina samhällsspaningar angående barns digitaliserade vardag skulle visa sig vara felaktiga så kvarstår ändå det faktum att deras tid till stor del är fördelad till inomhusvistelse, där Mårtensson (2013) konstaterar att möjligheterna till fysisk aktivitet är kraftigt begränsade och barnets utvecklingspotential riskerar att hämmas.

Lekvärdesfaktorn

Resultatet av undersökningen visar på att det nationellt sätt finns en positiv syn på Lekvärdesfaktorn och den omnämns i skrift av flera källor (Boverket, 2015a; Kylin & Bodelius, 2015). Malmö stad har visat sig ha en viktig roll och utgör ett gott exempel som röst för barnperspektivet i stadsmiljö, i kontrast till bland annat Stockholm som tidigare konstaterat i uppsatsen har ambitioner som inte går att tolkas som annat än låga (Gunné, 2018). Resultatet av uppsatsen redovisar samtidigt att lokala röster med praktiska erfarenheter av planeringsverktyget har både positiva och negativa erfarenheter av det.

Verktygets utvecklingspotentialer

Många av de negativa konsekvenser som nämndes under workshopen tycks ha att göra med utformningen i förhållande till den verksamhet som bedrivs. Det går således att misstänka ett kunskapsglapp mellan planerare och gestaltare i förhållande till den pedagogiska målsättning som finns. Lekvärdesfaktorn bör i högre grad därför kopplas till och ta hänsyn till den faktiska verksamheten. Det skulle skapa en mer gynnsam miljö för lek och lärande för både barn och pedagoger. När de yttre omständigheterna fungerar kan pedagogernas fulla fokus riktas mot barngruppen. Till exempel är avgränsningen på gården mycket viktig och om det inte noga tänks igenom innan, riskerar det att bli stora ingrepp på utemiljön och på så sätt förstörs det tänkta syftet med utformningen. I ett tidigt skede bör det därför funderas över hur gården på bästa sätt ska delas av. Varje barngrupp skiljer sig åt och det måste finnas möjlighet för pedagogerna att anpassa undervisningen efter varje barngrupps behov.

En tänkbar lösning på oron om att allt för stora friytor kan bidra till otrygghet i staden är samutnyttjande av mark. Det är en mycket viktig fråga att diskutera, men det är inte en helt enkel nöt att knäcka och det öppna samhället kommer inte helt utan risker. Samutnyttjande skapar rörelse och kan därmed öka trygghetskänslan på förskolegårdar som annars legat ödsliga under vissa delar av dygnet. Men trots de positiva effekter det kan generera måste formerna för samutnyttjande anpassas efter rådande premisser som kan garantera trygghet och säkerhet (Malmö stad, 2016). Mot bakgrund av kritiken som nämndes på workshopen om allt för stora friytor kan en utredning tänkas bli aktuell angående hur stor en gård kan vara innan det har en negativ inverkan på den pedagogiska verksamheten samt stadsmiljön.

I den allt tätare staden och konkurrensen mellan olika intressen är det viktigt att föra en diskussion kring friytans vara eller icke vara. Vissa röster menar, med exempel från andra städer, att det inte bör finnas några minimimått för friytans storlek. Det medför dock risken att andra intressenter, som inte bygger stad ur ett barnperspektiv, bygger bort barnens utemiljöer. Med

stöd av vad Boverket (2015b) skriver om ekonomisk avkastning så finns det anledning att misstänka detta då vi lever i ett samhälle präglad av kapitalism som drivs framåt av en strävan om evig ekonomisk avkastning. I denna kontext är det viktigt att argumentera för och synliggöra den forskning som finns kring barns lek i utomhusmiljöer och hur avgörande den är för deras utveckling. Barn kostar och det måste de få göra, då det är väl investerade kostnader för en bättre framtid. En stad som är byggd med ett barnperspektiv är enligt min mening även en bättre stad för alla. Inte minst bidrar de stadsbyggnadselement som är tillskrivna barndomen till en varierad stad. Lekplatser och friytor skapar andrum i städerna genom sin luftiga struktur och tillåter ljus att leta sig ner och grönska att slå rot.

Vissa röster menar också att kravet på friyta i anslutning till förskolegården borde slopas. Som kompensation anses parkmiljöer istället kunna användas. Detta ställer jag mig ytterst tveksam till, men återigen är det en viktig diskussion i och med konkurrensen om mark och olika intressen. Ur barnens och pedagogernas perspektiv måste det vara enkelt att röra sig mellan ute och inne, inte minst för de yngsta barnen. Dessutom är verksamheten beroende av toaletter och andra funktioner som finns inomhus. Ytterligare en anledning är att vistelse i parkmiljö minska barnens fria rörelse, de måste gå i grupp och anpassa sig efter till exempel trafiken för att komma dit. I Malmö finns dessutom problematiken med krympande grönytor, vilket har varit trenden de senaste tiotal åren. SCB började göra mätningar på grönyta per invånare vid millennieskiftet. Siffran var då 154 kvadratmeter per person och vid den senaste mätningen 2010 var siffran nere på 127 kvadratmeter (Malmö stad, 2018). SCB har också utfört en undersökning som visar att Malmöbarn är de barn i Sverige med lägst tillgång till grönyteområde inom 200 meter från sin bostad, vilket är ytterligare en indikator på stadens låga tillgång på grönytor (SCB, 2015). Låg tillgång på grönyta innebär att fler samsas om den. Precis som slitaget är högre på en liten förskolegård, blir slitaget på en grönyta större om den används av många. Konsekvensen blir då en försämrad kvalitet. Om förskolebarn enbart skulle ha stadens parker att tillgå för utevistelse skulle slitaget dessutom öka ytterligare. För att inte Malmös grönytor ska riskera att slitas ut helt borde det därför ses som ett rimligt krav att friytan ska anläggas i anslutning till byggnaden. På samma sätt är det rimligt att *PBL* anger krav på friyta då det stärker och säkerställer barnperspektivet i staden. Därmed inte sagt att förskolebarn inte ska ha tillgång till stadens parkmark över huvud taget, då utflykter till parker utgör ett spännande och viktigt komplement till förskolegården och verksamheten.

Precis som tidigare nämnts fyller de tre olika zonerna viktiga funktioner och används till olika ändamål och av olika åldersgrupper. Indelningen går att härleda till forskning kring barns olika utvecklingsfaser. De äldre barnen har större räckvidd och därmed en ökad möjlighet att ta sig an utmaningar på ett lyckat sätt (Grahns et. al, 1997). Det är ofta därför småbarnsavdelningar vistas i den trygga zonen. Det går däremot att fundera på hur vida formuleringen av poängsättningen kan vara en bidragande faktor till varför den trygga zonen uppfattades som ”torftig” av workshopens deltagare. Poängsättningen fokuserar främst på placeringen av zonerna och i beskrivningen av den trygga zonen nämns möjlighet till odling som enda krav på vegetation. Tanken om en mer integrerad struktur av de olika zonerna som togs upp under workshopen är intressant att ha i åtanke, då det skulle öka flexibiliteten av gestaltningen utan att göra avkall på funktionen inom respektive zon.

Som tidigare konstaterats av Mårtensson (2013) är omvärlden en spännande och viktig plats för barnen, i vilken de kan förankra sin lek. Genom att ha kontakt med ”världen utanför” breddas deras världsbild vilket bidrar till en ökad förståelse om sig själv i förhållande till omvärlden. Med nya bestämmelser kring bullerplank för att stänga ute ljud från trafik finns det flera fördelar i att, precis som en grupp i workshopen konstaterade, vid ett tidigt skede definiera riktlinjer för hur dessa bör utformas. Fönster i barnens ögonhöjd är exempel på sådant som skulle förstärka

omvärldskontakten. Kanske är det rent av tänkbart att en fjärde zon borde läggas till i Lekvärdesfaktorn, för att betona och förstärka vikten av omvärldskontakt. Om Lekvärdesfaktorn hade gett poäng för denna aspekt är sannolikheten högre att den skulle prioriteras. En sådan zon skulle kunna benämnas ”närmiljö”.

Lekvärdesfaktorn kopplad till forskning

Som avslutning på diskussionen avser detta avsnitt koppla samman mina två frågeställningar och resonera kring hur vida forskningen från litteraturstudiens källor går att spåra i planeringsverktyget. Jag tycker mig se flera tendenser till att upphovspersonerna av Lekvärdesfaktorn noga har studerat litteratur vid framtagandet av dess innehåll. Då planeringsverktyget introducerades 2011 var mycket av den forskning som fortfarande är aktuell idag tillgänglig även då. I mitt arbete som studentmedarbetare gör jag mitt bästa utifrån mina förutsättningar och de verktyg jag har med mig från min studietid. För en slutgiltig revidering av Lekvärdesfaktorn krävs mer tid och en bredare kompetens än min.

Avslutande reflektion

Det tog lång tid innan bollen sattes i rullning och barnperspektivet fick ta plats i stadsbyggandet. Dessvärre är det ännu inte det självklara valet för hur vi väljer att bygga våra städer och friytan konkurrerar alltjämt med övrig bebyggelse. Det finns dock en bred variation av yrken bland de som forskar kring barn, vilket bekräftar att det är ett tvärvetenskapligt ämne med hög samhällsrelevans. Bara i denna kandidatuppsats refererar jag till forskare inom bland annat landskapsarkitektur, psykologi, pediatrik, miljöpsykologi och hälsovetenskap. Alla dessa professioner bidrar till olika perspektiv och breddar insikten och bilden av barn och barndom. Fortsatt forskning kommer ge ytterligare tyngd i de argument som redan finns för att öka representationen av barnperspektivet. Plats för lek, lärande och utveckling får inte byggas bort. Det är därför viktigt att tillvarata den potential som finns i befintliga verktyg och lagrum samt ständigt sträva efter att förbättra och förtydliga innebörden av dem, så att även framtidens barn får möjlighet att uppleva fri lek.

Referenslista

Publicerade källor

- Ariès, P. (1982). *Barndomens historia*. Stockholm: Gidlund.
- Bergström, M. (1997). *Svarta och vita lekar. Kaos och ordning i hjärnan - om det lekande barnet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- BFS 2015:1 FRI. *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utvistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*. Karlskrona: Boverket.
- Björklid, P. (2005). *Lärande och fysisk miljö – en kunskapsöversikt mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling. Serien "Forskning i fokus nr. 25".
- Boldemann, C. (2013). Boldemann, C., de Laval, S. (red.), Lenninger, A., Lindstaf, L., Månsson, L., Nordström, M., Skarman, C., Szczepanski, A., Wänge Kjellson, A., Åkerblom, P. *Skolans och förskolans utemiljöer. Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Stockholm: Skolhusgruppen, Movium och Arkus.
- Boverket (2015a). *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*. Karlskrona: Boverket och Movium.
- Boverket (2015b). *Konsekvensutredning för Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utvistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket (2015c). *Regler för lekplatser och lekredskap*. Tillgänglig via: <https://www.boverket.se/sv/byggande/sakerhet/barnsakerhet-och-personsakerhet/lekplatser-och-lekredskap/> [2018-04-02]
- Brussoni, M., Olsen, L., Pike, I., Sleet, A. (2012). Risky play and children's safety: balancing priorities for optimal child development. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9(9). Tillgänglig via: <http://www.mdpi.com/1660-4601/9/9/3134/htm> [2018-04-11]
- Centring, N. (2016). *Artikel 31: barns rätt till lek*. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. Kandidatarbete.
- Engwall, K. (1998). *Gör barn till medborgare! Om barn och demokrati under 1900-talet*, SOU 1998:97. Stockholm: Elanders Gotab.
- Ericsson, I. (2005). *Rör dig – lär dig. Motorik och inläring*. Stockholm: SISU idrottsböcker.
- Eriksson, E. (2011). *En lokal studie av barnarbete i Stråssa gruva under början av 1900-talet*. Örebro universitet, Örebro. Kandidatarbete.
- Faskunger, J. (2007). *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet En kunskapssammanställning för regeringsuppdraget "Byggd miljö och fysisk aktivitet"*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Faskunger, J. (2008). *Barns miljöer för fysisk aktivitet – samhällsplanering för ökad fysisk aktivitet och rörelsefrihet hos barn och unga*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

- Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B, Nilsson, P. och Ekman, A. (1997). *Ute på dagis*. Alnarp: Movium.
- Gunne, N. (2018). ”Vårt mål är 40 kvadratmeter per barn”. Tillgänglig via:
<https://arkitekten.se/nyheter/vart-mal-ar-40-kvadratmeter-per-barn/> [2018-04-20]
- Kylin, M och Bodelius, S. (2015). *Riktlinjer för lek? Svenska kommuners arbete med planering av platser för barn : reflektioner kring hur föreställningar om barn och barndom påverkar utformningen av staden*. SLU Alnarp: Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet (Rapport 2015:21).
- Kåreland, L. (1994). *Möte med barnboken: linjer och utveckling i svensk barn- och ungdomslitteratur*. Stockholm: Natur & kultur.
- Lenninger, Anna & Olsson, Titti (2010). *Lek äger rum planering för barn och ungdomar*. Johanneshov: TPB
- Madsen, E. (2015). *Planering med barns perspektiv. En studie om barn och ungas roll som medborgare och aktörer i spelet om stadens framtid*. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. Masterarbete.
- Malmö stad (2006). *Lekplatsprogram för Malmö. Policy och åtgärdsprogram för stadens lekplatser*. Malmö: Gatukontoret.
- Malmö stad (2009). *Miljöprogram för Malmö stad 2009-2020*. Malmö: Miljöförvaltningen.
- Malmö stad (2011). *Lekvärdesfaktor för förskolegårdar i Malmö – med syfte att nå en hög lekvalitet*. Malmö: Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2016). *Plan för samhällsservicens markbehov i Malmö*. Malmö: Kommunstyrelsen.
- Malmö stad (2018). *Grönyta per invånare*. Tillgänglig via:
<http://miljobarometern.malmo.se/miljoprogram/stadsmiljo/grona-och-bla/gronyta-per-invanare/> [2018-05-04]
- Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegården*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Mårtensson, F. (2013). Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek. *Socialmedicinsk tidskrift*, 4. Tillgänglig via:
<http://www.socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/viewFile/1027/835> [2018-04-13]
- NE (2018). *Barndom*. Tillgänglig via:
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/barndom> [2018-05-04]
- Patel, R. och Davidson, B. (1991). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur
- Regeringen (2017). *Nästa steg för att göra barnkonventionen till lag*. Tillgänglig via:
<http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/07/nasta-steg-for-att-gora-barnkonventionen-till-lag/> [2018-04-03]
- Regeringens proposition 1975/76:92. *Om utbyggnad av barnomsorgen*. Stockholm: Socialdepartementet.

- Riddarsporre, B. och Persson, S. (2010). *Utbildningsvetenskap för förskolan*. Stockholm: Natur & kultur.
- Sandseter, E (2011). Children's Risky Play from an Evolutionary Prespective – The AntiPhobic Effects of Thrilling Experiences. *Evolutionary Psychology*. Vol 9, nr. 2 (2011). Tillgänglig via: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/147470491100900212> [2018-05-22]
- SCB (2015). *Grönytor i och omkring tätorter 2010*. Tillgänglig via: https://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Miljo/Markanvandning/Gronytor-i-och-omkring-tatorter/12898/12905/Behallare-for-Press/390926/ [2018-05-04]
- SFS 2008:567. *Diskrimineringslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2010:800. *Skollagen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2010:900. *Plan och bygglag*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Skolverket (2013). *PM - Barn och personal i förskolan hösten 2012*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016a). *Läroplan för förskolan Lpfö 98*. [Ny, rev. utg.] (2010). Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016b). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Förskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar (red.) (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur
- Stigendal, M., Östergren, P-O. (2013). Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö. *Malmös väg mot en hållbar framtid – hälsa, välfärd och rättvisa*. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.
- Sveriges radio (2011) Sverige sist i Norden att införa kvinnlig rösträtt. Tillgänglig via: (<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=4696249>) [2018-05-04]
- Unicef (1990). *Barnkonventionen*. Tillgänglig via: <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> [2018-04-02]

Oppublicerade källor

- Brussoni, M., Professor i pediatrik, Institutionen för befolkning och folkhälsa vid British Columbia University. Seminarium: "Rethinking risk: Are children too safe for their own good?", på Inst. för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp, 6 april 2018.

Bilaga

Poängsättning av Lekvärdesfaktorns kvitetsaspekter

Friyta

Till friytan räknas de ytor som barnen har tillgång till och kan använda vid sin utevistelse. Ytor för exempelvis förrådsbyggnader, bil- och cykelparkeringar och ytor för leveranser där barnen kan vistas räknas bort.

+1 Gården är $\geq 30 \text{ m}^2/\text{barn}$ och $\geq 2000 \text{ m}^2$ totalt.

0 Gården är $25\text{-}30 \text{ m}^2/\text{barn}$ och ca 2000 m^2 totalt.

-1 Gården är $\leq 25 \text{ m}^2/\text{barn}$ och $\leq 2000 \text{ m}^2$ totalt.

Zonering av gården

En förskolegård bör ha egenskaper från tre zoner, en trygg, en vidlyftig och en vild.

+1 Gården har egenskaper från alla tre zonerna.

0 Gården har egenskaper från två av zonerna.

-1 Gården upplevs endast som en zon.

Innehåll i respektive zon:

Trygg zon: Området närmast huset ska vara en plats för trygghet, lugn och ro. Zonen bör innehålla bord och sittplatser. Förutsättningar för någon form av lugnare aktivitet som bakbar sand, lekhus eller odlingar bör även förekomma.

Vidlyftig zon: Erbjuder utrymme för rörelse i många olika riktningar och ett flertal redskap som främjar en rörelsefylld lek. Redskapen kan exempelvis främja klätterlek och balansgång av olika slag. I denna zon hör bland annat gungor och rutschkanor hemma. Även kullar och terräng kan skapa förutsättningar för den vidlyftiga leken.

Vild zon: Bör vara placerad utanför den vidlyftiga zonen. Tät växtlighet ska ge möjlighet för barnen att uppleva känslan av att vara ifred. Den vilda zonen ska innehålla lekbar vegetation med buskar och träd och ska gärna utgöra minst en tredjedel av förskolegården. Varierad topografi förstärker den vilda karaktären.

Tillgänglighet

+1 Rörelsehindrade kan ta sig runt förskolebyggnaden och ut på stora delar av gården, till områden i alla förskolegårdens zoner. Markmaterialet möjliggör att rörelsehindrade kan komma intill de flesta av gårdens lekredskap. Ett flertal av lekredskapen är möjliga för rörelsehindrade att använda på egen hand. Färgsättning med kontraster ökar orienterbarheten för barn och vuxna med nedsatt syn.

0 Rörelsehindrade kan röra sig runt byggnaden och utnyttja en större del av gården på egen hand. Det ska finnas exempel på lekredskap som är tillgängliga även för funktionshindrade.

-1 Rörelsehindrade kan inte ta sig runt byggnaden på egen hand. På grund av markens utformning kommer rörelsehindrade inte fram till lekredskapen och kan heller inte använda dessa.

Vegetation och topografi

+1 Minst hälften av gården har varierad topografi. Det finns ytor med naturlig vegetation eller

planterad varierad vegetation som går att leka i. Det finns platser för lek i såväl soliga lägen som i skugga.

0 Gård med enstaka kulle. Den största delen av vegetationen går inte att leka i, men en del av vegetationen är lekbar. Delar av gården ligger i skugga.

-1 Platt gård med vegetation som inte går att leka i. I stort sett hela gården har samma solförhållanden. Den är antingen solbelyst eller ligger i skugga.

Integration av lekutrustning i förskolegårdens landskap:

+1 På ett flertal ställen finns exempel på lekredskap som är integrerade i landskapet. Dessa står således inte inom inramade ytor för lek. Naturliga partier av gårdens landskap kan används som lekutrustning.

0 Det finns lekredskap som är integrerade i landskapet, men de flesta står inom avgränsade områden utan kontakt med det omkringliggande landskapet.

-1 I princip all lekutrustning står inom inramade lekområden. Landskapet utanför detta erbjuder en torftig lekmiljö.

Möjlighet till omvärldsförståelse:

+1 Gården förändras under året och det finns olika saker för barnen att göra här under de olika årstiderna. Det finns löst material för barnen att använda och möjlighet för konstruktionslek med exempelvis vatten och sand. Det finns odlingsmöjligheter på gården och någon naturlig/vild miljö där barnen kan följa kretsloppet.

0 Ett flertal naturliga inslag på gården förändras med årstiderna. Delar av gården är möjliga för barnen att undersöka och påverka. Det finns någon form av praktiskt exempel på hur omvärlden fungerar, exempelvis odling.

-1 Den största delen av gården är hårdgjord och inte möjlig att påverka. Färdiga lekredskap och anvisade lekytor styr leken.

Utsikt över grönska / Samspel mellan ute och inne:

+1 Både små och stora barn har god utsikt över grönska. Lågt placerade fönster gör att barnen kan se rakt ut. Utgångar till gården finns från såväl kapprum, som från verksamhetsrummen. Direktkontakten gör det lätt att flytta ut den pedagogiska verksamheten.

0 Barnen kan uppleva grönska inifrån avdelningarna. Direktutgångar finns från kapprummen till gården.

-1 Ingen eller nästan ingen grönska upplevs inifrån avdelningarna. Det finns inga direktutgångar till gården utan barnen måste invänta personal för att få tillgång till gården i dess helhet.